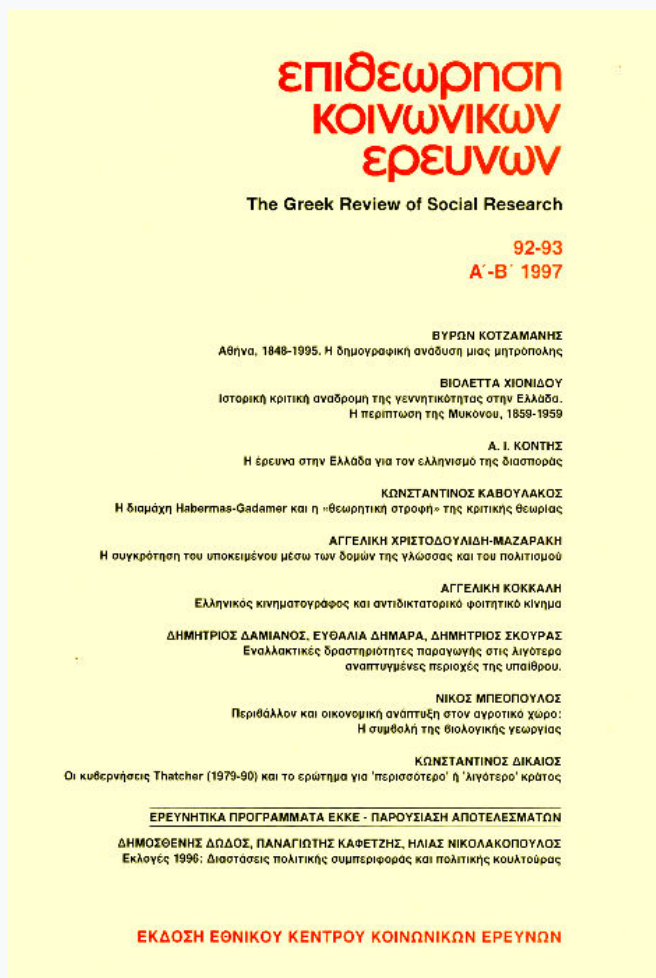

The Greek Review of Social Research

Vol 92 (1997)

92-93 A'-B'

A-I. Δ. Μεταξάς, 1995, Προεισαγωγικά για τον Πολιτικό Λόγο, δεκατέσσερα μαθήματα για το στυλ

Σπύρος Πλασκοβίτης

doi: [10.12681/grsr.714](https://doi.org/10.12681/grsr.714)

Copyright © 1997, Σπύρος Πλασκοβίτης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Πλασκοβίτης Σ. (1997). A-I. Δ. Μεταξάς, 1995, Προεισαγωγικά για τον Πολιτικό Λόγο, δεκατέσσερα μαθήματα για το στυλ. *The Greek Review of Social Research*, 92, 271-274. <https://doi.org/10.12681/grsr.714>

A-1. Δ. Μεταξάς, 1995, *Προεισαγωγικά για τον Πολιτικό Λόγο, δεκατέσσερα μαθήματα για το στυλ*, Αθήνα, Αντ. Ν. Σάκκουλας

Με τα *Προεισαγωγικά* του στον *Πολιτικό Λόγο*, ο συγγραφέας του βιβλίου, που θα μας απασχολήσει σήμερα, ξεκινά από την ετυμολογία του όρου «στυλ» για να επεκταθεί ουσιαστικά σε όλο τον απέραντο χώρο της ανθρώπινης έκφρασης. Το κάνει, βέβαια, με πολλή προσοχή και μεθοδικότητα, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε διαβάζοντας και μόνο τους τίτλους των επί μέρους δεκατέσσερων κεφαλαίων γύρω από τον πρωταρχικό όρο του «στυλ». Η εργασία του και πρωτότυπη είναι, με τον τρόπο που χειρίζεται το θέμα του, και επαινετική φροντίδα μαρτυρεί στην αναζήτηση και έρευνα των πηγών του. Για τους μη ειδικούς – ανάμεσα στους οποίους κι εγώ – η επιστημονική δομή του βιβλίου απαιτεί κάποια προσπάθεια στην παρακολούθηση των απόψεων και αναλύσεων, που ξετυλίγονται από σελίδα σε σελίδα, κι από το ένα στο άλλο κεφάλαιο του βιβλίου. Αλλά η προσπάθεια ανταμειβεται με το ενδιαφέρον (αν θέλετε, και την περιέργεια) που προκαλεί το ίδιο το προχώρημα του θέματος και τα ερωτήματα που γεννά στον προσεχτικό αναγνώστη.

Το «στυλ» είναι ταυτόσημο με το «ύφος»; Συγκεκριμένα έρχονται στο νου μου πλήθος από διατυπώσεις για το τι σημαίνει, πώς εξηγείται και τι αξίζει ένα «ύφος» – διατυπώσεις ειπωμένες από την εποχή του *Περί ύφους* του Λογγίνου ως τους *παθιασμένους* για το ύφος: τον Φλωμπέρ, τον Όσκαρ Ουάιλντ, τον δικό μας τον Σεφέρη ή τον αξέχαστο

Γιώργο Θεοτοκά. Όπως συμβαίνει συνήθως με τις γενικές έννοιες, σε μια λέξη-σύμβολό τους μπορεί ο καθένας να χωρέσει όποια ερμηνεία αυτός νομίζει. Στον γραπτό λόγο – και ιδιαίτερα στη λογοτεχνία, όπου το θέμα παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον και τις πιο ετερόκλητες εκτιμήσεις – το «στυλ» είναι το ίδιο το πρόσωπο του συγγραφέα. Και όσο περισσότερο το πρόσωπο αυτό διαφέρει από άλλα πρόσωπα, όσο τα χαρακτηριστικά του τού προσοδίδουν κάτι το ξεχωριστό, το λιγότερο καθημερινό και συνηθισμένο, τόσο και ο λόγος του-η έκφρασή του διακρίνεται και γοητεύει με την πρωτοτυπία της. Σηματοδοτεί την πνευματική του ταυτότητα, αποτελεί το γνήσιο δικό του «στυλ».

Ο καθένας φυσικά έχει κάποιο «στυλ». Το ερώτημα είναι ποιον ή ποιους αυτό ενδιαφέρει. Μιλώντας λοιπόν για «στυλ», προϋποθέτουμε επώνυμες παρουσίες ανθρώπων στην κοινωνική ζωή – ανθρώπων που κατά κάποιον τρόπο χρησιμοποιούν το «στυλ» ή το «ύφος» τους επαγγελματικά, με την ευρύτερη έννοια – για να πετύχουν συγκεκριμένα αποτελέσματα στην επικοινωνία τους με το κοινό. Αυτοί οι άνθρωποι δεν είναι άλλοι από τους καλλιτέχνες, τους πολιτικούς, τους δημοσιογράφους, τους δασκάλους, τους πνευματικούς ηγέτες, με λίγα λόγια, ενός τόπου. Άρα λοιπόν, η υπόθεση του «στυλ» ή του «ύφους» δεν είναι μόνο υπόθεση προσωπική, αλλά και σε σημαντικό βαθμό υπόθεση κοινωνική. Εντάσσεται σ' ένα συγκεκριμένο «σύ-

στημα» - αυτό που ζητεί, δέχεται ή απορρίπτει κάποιο ύφος και έμμεσα έτσι το καθορίζει. Ανάλογα με την εποχή και τον τόπο, ανάλογα με τη σχέση εξουσίας και εξουσιαζόμενου, ομιλητή και ακροατή.

Το «ύφος» είναι το πρόσωπο. Αλλά είναι επίσης και το ήθος μιας εποχής. Είναι έμφυτο, μα και διαμορφωμένο από την «αγορά». Μιλώντας για «ύφος», υπονοούμε συνήθως μιαν αξία, ένα χάρισμα - κάτι το θετικό - πολύ ή λίγο. Ο πολιτικός ιδιαίτερα το νιώθει, περισσότερο από κάθε άλλον, ότι του είναι αναγκαίο να έχει «ύφος», ότι του χρειάζεται να κάνει αισθητή την προσωπικότητά του, όσο γίνεται εντονότερα, για να πείθει το όποιο ακροατήριο. Για το λόγο αυτό θ' αναζητήσει τους τεχνητούς τρόπους που θα επαυξήσουν το βασικό πυρήνα της έκφρασής του. Οι τρόποι αυτοί είτε αποκτώνται με την πείρα και την άσκηση, είτε και διδάσκονται. Ως ποιο βαθμό όμως; Και από ποιο σημείο και πέρα η αναζήτηση τρόπων επεξεργασίας του «ύφους» δεν καταλήγει στην εκζήτηση και την παραμόρφωσή του;

Η ρητορική ας μη ξεχνάμε πως ήταν σε όλη την αρχαιότητα βασική σπουδή για κάθε φιλόδοξο νέο. Αντικείμενό της η απόκτηση «ύφους», με το οποίο θα μπορούσε να κινήσει την εμπιστοσύνη του ακροατηρίου προς το πρόσωπό του και την υποστηριζόμενη άποψη ο ρήτορας. Ο Δημοσθένης λέγεται ότι μιλούσε μπροστά στα θαλάσσια κύματα για να συνηθίσει τον εαυτό του να αντιμετωπίζει τη βοή του πλήθους. Κι ακόμα ότι απάγγελε κατά μόνας τους λόγους του τοποθετώντας στο στόμα του χαλίκια, για να υπερνι-

κήσει κάποιες φυσικές δυσκολίες στην εκφώνηση του λόγου.

Θέλω μ' αυτά να υπογραμμίσω και πάλι ότι πέραν του έμφυτου, του από ιδιοσυγκρασία οικείου τρόπου έκφρασης, υπάρχει πάντοτε το στάδιο επεξεργασίας, οργάνωσης, τελειοποίησης του «ύφους» - προπάντων στο γραπτό λόγο. Και είναι ακριβώς εδώ το επικίνδυνο σημείο για τον καλλιτέχνη και τον πολιτικό - το να μην ξεφτίζει δηλαδή το «ύφος» του, προσπαθώντας να μιμηθεί ξένα πρότυπα.

Ο συγγραφέας του βιβλίου παρακολουθεί τη λειτουργία του ύφους, που δεν περιορίζεται μόνο στην ομιλία, αλλά συμπληρώνεται και με τη σωματική κίνηση, τον ήχο της φωνής ή την έκφραση του βλέμματος. Πρόκειται για τη «συνέκφραση». Στην οποία ο συγγραφέας αφιερώνει πολλές σελίδες του βιβλίου του και μας προσφέρει εξαιρετικά διεισδυτικές παρατηρήσεις μέσα στο πλαίσιο της ανθρώπινης επικοινωνίας. «Εκείνο που προσπαθώ να κάνω - μας λέει ο ίδιος στον πρόλογο του βιβλίου του - είναι να παραθέσω κάποιες αναλυτικές κατηγορίες που αφορούν την έκφραση γενικά και θεματικά - θεωρώντας ότι η εξοικείωση με τις κατηγορίες αυτές... είναι προϋποθετική για μια συστηματικότερη και περισσότερο κριτική προσέγγιση των ρητορικών κατεξουσιάσεων».

Ρητορικές κατεξουσιάσεις... «Στην πραγματικότητα της επικοινωνίας -συνεχίζει ο συγγραφέας- όλα είναι *συνέκφραση*. Και αυτό γίνεται, είτε ηθελμένα, είτε αθέλητα». Όμως η προσπάθεια, η τάση καλύτερα, για την επικοινωνία με τον τρίτο δεν είναι πάντοτε άδολη. Ο πολιτικός ρήτορας ή αρθρογράφος ιδιαίτερα επιδιώκει όχι απλά να επικοινωνήσει,

επιδιώκει να εξουσιάσει. Οι χειρονομίες, οι συσπάσεις των χαρακτηριστικών του προσώπου, οι στάσεις του σώματος αποτελούν τον αναγκαίο οπλισμό του για να κατακτήσει τον ακροατή. Οι γλωσσικές «ίντριγκες» (γιατί υπάρχουν βέβαια και με τη γλώσσα πονηρές παγιδεύσεις) είναι συχνά προμελετημένες και αποβλέπουν στο να εντυπωσιαστεί ο άοπλος τρίτος, ο εξουσιαζόμενος. Δεν είναι λίγες - για να μην πω είναι συχνές - οι περιπτώσεις όπου το ακροατήριο ενθουσιάζεται και παθαίνεται από τον επώνυμο ρήτορα, τον ηγέτη, χωρίς να έχει καν προσέξει τις φράσεις και τα νοήματά του, ακρούμενο μόνο στην παρουσία του, στα στοιχεία της «συνέκφρασης» του, που σηματοδοτούν ένα λατρευτικό για τα πλήθη είδωλο.

Ας θυμηθούμε όλοι μας -ή τουλάχιστον οι μεγαλύτεροι- κάποια ανατριχιαστικά σκηνικά: τον ωρούμενο Χίτλερ, το Μουσολίνι στα μαλακόνια, τον εγχώριο δικό μας δικτατορικό, τον Παπαδόπουλο... Ας θυμηθούμε την πάντοτε οργίλη, στριγγή κραυγή τους, τα χτυπήματα των χεριών, τ' απότομα τινάγματα της κεφαλής, το επιθετικό βλέμμα προς το κενό. Η «συνέκφραση» είχε αντικαταστήσει την *έκφραση*. Τ' αφιονισμένα πλήθη είχαν μηδενίσει τον εγκέφαλό τους, είχαν εξουδετερώσει εντελώς τη λειτουργία της κριτικής. Έτσι η ανθρώπινη επικοινωνία είχε στην πραγματικότητα *διακοπεί*. Είχε μεταλλάξει σε άναρθρη υποταγή των πολλών στον ένα...

Ο συγγραφέας πραγματευόμενος στα κεφάλαιά του για τη «συνέκφραση» το όλο θέμα της επικοινωνίας αγγίζει εδώ -χωρίς αυτό να περιλαμβάνεται στους στόχους του- τη βαθύτερη τραγικότητα του φαι-

νομένου. Και το *τραγικό* είναι βέβαια πολύ κοντά στο *καμικό*, στο γελοίο. Η αγωνία και η έπαρση του ρήτορα εξουσιαστή, η ψυχική νάρκωση ή η αντίδραση της συνείδησης του ακροατή είναι μια μορφή πάλης, που καταλήγει στην ήττα του ενός ή του άλλου μέρους, ήττα καταστροφική κάποτε, γελοιότητα λυτρωτική αρκετές φορές ή και τα δυο μαζί...

Πώς να ξεχάσω, κατά την ολιγόχρονη θητεία μου στην αίθουσα της Βουλής, την ακατανίκητη διάθεση ευθυμίας που με κατελάμβανε ακούγοντας, ή καλύτερα παρατηρώντας, την αγωνιώδη προσπάθεια ορισμένων αντιπροσώπων του έθνους να εμφανίσουν «ύφος», να πείσουν και να πεισθούν και οι ίδιοι ότι εκστομιζανε κάτι πολύ σημαντικό με το να έχουν ανέβει στο βήμα! Και ποιος θα λησμονήσει το γέλιο που προκαλούσε η κούφια σπουδαιολογία, συνοδευμένη από την γραμματοσύνη του απριλιανού πραξικοπηματία, καθώς κι εκείνος φανερά αγωνιζόταν να θαυμάζεται για το ύφος του...

Από το πολυσέλιδο βιβλίο του συγγραφέα θα σταθώ ιδιαίτερα σε τρία κεφάλαια. Αυτά που φέρουν αντίστοιχα τους τίτλους: «Έκφραση και Συνέκφραση - φυσικές ομιλίες, γραφές και εικονογραφίες», «Σωματικές παραλλαγές - η στάση και το βλέμμα», καθώς και στο κεφάλαιο με τον τίτλο «Ακροατήρια - ενδείξεις και υποδείξεις». Θ' άξιζε, νομίζω, ν' ακουστούν κάποιες διάσπαρτες παρατηρήσεις του πανεπιστημιακού μελετητή, για ν' αποκτήσει έτσι ο αναγνώστης του βιβλίου μια πρόγευση της γραφής του.

Στη σελίδα 120, π.χ., σημειώνονται τα εξής: «Η σύγχρονη πολιτική επικοινωνία χρησιμοποιεί συχνά το

δήθεν αφελές, το δήθεν αυθόρμητο... Το πρώτο κερδίζει τον τρίτο κολακεύοντας την κριτική του πλευρά, ενώ το δεύτερο κάνει το ίδιο προκαλώντας του αισθητική ευχαρίστηση».

Αλλού πάλι ο συγγραφέας, αναφερόμενος στη σημασία και το ρόλο του βλέμματος, παρατηρεί: «Το βλέμμα του άλλου (π.χ., του ζωγράφου) μπορεί να είναι αφορμή για να στρέψει κανείς τα μάτια του πάνω στο ίδιο του το σώμα. Πολλοί δεν θα έστρεφαν το βλέμμα τους πάνω τους, αν οι άλλοι δεν τους προκαλούσαν με το δικό τους κοίταγμα» (βλ. σελ. 216).

Κι ακόμη στη σελ. 227 συναντάμε την παρατήρηση: «Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις όπου κάποιοι εκφράζονται με μια απaráμιλλη γλωσσική αρτιότητα, με μια έκδηλη λεκτική φροντίδα, με μια αβίαστη τονική ζεστασιά και καλλιέργεια που εντυπωσιάζει και γοητεύει. Ντώνονται μ' έναν τρόπο που προκαλεί το κοίταγμα, όχι επειδή είναι εντυπωσιακός ή πομπώδης ή εξεζητημένος, αλλά επειδή είναι πραγματικά προσηγμένος και μετρημένος».

Οι τρεις αυτές χαρακτηριστικές παράγραφοι επιβεβαιώνουν το βασικό συμπέρασμα, όπως νομίζω, που ανάγεται απ' όλη την έρευνα και την πολύπλευρη μελέτη του συγγραφέα των *Προεισαγωγικών για τον Πολιτικό Λόγο*.

Ότι το «στυλ» ή το «ύφος» – αν θέλετε – υπάρχει στην πραγματικότητα

τα εκεί που υπάρχει *Αλήθεια*. Η γλωσσική, ηχητική, εικονογραφική έκφραση της προσωπικής Αλήθειας επιδέχεται βέβαια αισθητική επεξεργασία και τεχνική αρτιότητα. Αλλά ποτέ η τεχνική, η απομίμηση, η υπέρβαση του μέτρου δεν στάθηκαν ικανά ν' αντικαταστήσουν ή ν' αναπληρώσουν την έλλειψη βαθύτερης Αλήθειας. Η δοκιμασία του χρόνου αποδεικνύει τελικά το τι ξεχωρίζει αληθινό και το τι σφραγίζεται με το ανεπανάληπτο ύφος του συγγραφέα, του πολιτικού ρήτορα, του μουσικού ή του ζωγράφου.

Τρόπους έκφρασης έχουμε όλοι όταν τους χρησιμοποιούμε ασύνειδα στην καθημερινή ζωή. Οι τρόποι αυτοί μπορεί να προκαλούν τη συμπάθεια των τρίτων, την απόκρουση ή την αδιαφορία. Κυριολεκτικά όμως για «ύφος» και «στυλ» αξίζει να συζητάμε εκεί όπου η αγωνία της έκφρασης γίνεται ο υψηλός στόχος του δημιουργού. Εκεί όπου η Αλήθεια του προσδοκά να παραμείνει αποτυπωμένη στους συγχρόνους του και αξιωματιμωμένη από τους μεταγενέστερους. Και συμβαίνει κάποτε να υπάρχουν εποχές χωρίς ύφος, επειδή δεν κατάφεραν ν' αποκτήσουν καμιά δική τους *Αλήθεια*.

Σπύρος Πλασκοβίτης
Συγγραφέας. Πρόεδρος Ε.ΚΕ.ΒΙ.